

Kuramsal Boyutta Sekülerleşme ve Din İlişkisi^{*1}

Arş. Gör. Fatma Nur ŞENGÜL

İstanbul Aydın Üniversitesi, Türkiye

fnyilmaz@aydin.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-2995-943X>

Öz

Modernleşmenin beraberinde getirdiği sekülerleşme kuramı 20. yüzyıl sonuna kadar dinin toplumsal ve bireysel anlamda gerileceği ve zaman içerisinde yok olacağı iddialarını tartışmıştır. 20. yüzyıl sonuna gelindiğinde ise klasik sekülerleşme teorisyenlerinin iddia ettiği gibi dinin ortadan kalkmadığı, aksine yeni dini hareketler aracılığıyla toplumların ve bireylerin hayatlarında sürdüğü teorileri ortaya atılmıştır. Son dönemde ise eklektik paradigma aracılığıyla hem eski hem yeni paradigmanın birbirini yanlış anladığı söylenmiş, din ile modernitenin birbirini etkilediği belirtilmiştir. Çalışmamız bu bahsetmiş olduğumuz sekülerleşme teorilerinin geçirmiş olduğu kavramsal ve kuramsal değişimi ele almaktadır. Çalışmanın konusu sekülerleşme alanında ortaya atılan teorilerden oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı ise sekülerleşme hakkında ortaya atılan, klasik sekülerleşme teorileri, çağdaş sekülerleşme teorileri ve eklektik paradigmayı açıklamak ve bu paradigmaların önemli temsilcilerinin konu hakkındaki iddialarını özetlemektir. Nitel araştırma yönteminin dökümantasyon tekniği kullanılarak ele alınan çalışma sekülerleşme teorileri kapsamında ortaya atılan iddiaları bütünüyle görmeyi sağlar.

Anahtar Kelimeler: *Klasik sekülerleşme teorileri, çağdaş sekülerleşme teorileri, eklektik paradigma, sekülerleşme.*

1 * Geliş Tarihi / Received: 06.11.2020 - Kabul Tarihi / Accepted: 11.11.2020

Doi Num: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v06i2008

The Oretical Relationship between Religion and Secularization

Abstract

The secularization theory brought about by modernization has argued that religion will decline in social and individual terms until the end of the 20th century and will disappear over time. By the end of the 20th century, it was claimed that religion did not disappear, as claimed by classical secularization theorists, but continued in the lives of societies and individuals through new religious movements. Recently, it has been said that both the old and the new paradigm misunderstand each other through the eclectic paradigm, and that religion and modernity affect each other. Our study deals with the conceptual and theoretical change that the secularization theories have undergone. The subject of the study consists of the theories put forward in the field of secularization. The aim of the study is to explain the classical secularization theories, contemporary secularization theories and eclectic paradigm and to summarize the claims of the important representatives of these paradigms on the subject. The study provides a complete view of the claims made within the scope of secularization theories and has been handled using the documentation technique of qualitative research method.

Keywords: *Classical secularization theories, contemporary secularization theories, eclectic paradigm, secularization.*

1. GİRİŞ

Modern dünyanın en önemli gerçeklerinden biri tecrübe ettiği sosyal değişim olgusunun varlığıdır. Çeşitli dinamiklerin etkisiyle meydana gelen bu süreç, kimi zaman bireylerin farkına varabileceği kadar kısa bir zaman dilimi içinde gerçekleşirken, kimi zamanda insan ömrünü aşan uzun bir dönem içinde gerçekleşmektedir. Bu değişim süreci karşısında sosyal bilimciler, dinin bir güvenlik kaynağı olduğundan tutun da dinin kendisini insani ve sosyo-ekonomik gelişmelere uyarlamaması durumunda insanların yaşamlarına ve tecrübelerine yabancılaşacağına kadar çeşitli görüşler dile getirmişlerdir. Sanayileşen toplumlar dünya hakkındaki görüşlerini dini değerler, semboller ve mitlerden bağımsız olarak ele alma anlayışı içerisinde olmuşlar, hatta bu seküler dünya görüşleri geleneksel dini inanç sistemlerini etkilemeye de başlamışlardır (Bodur, 2008: 34). Bu etkileyiş sekülerleşmeyi tartışılması gereken bir konu haline getirmiştir. Aydınlanma ile başlayan bilimsel gelişmeler, sanayileşme ile devam eden süreçte dinin ne olacağı, kurumsal, toplumsal ve bireysel anlamda nereye konumlandırılacağı dönemin düşünürleri tarafından tartışılmıştır. Sekülerizm kavramına yüklenen anlamlar ve bu kavramın din ile olan ilişkisi bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada ilk olarak sekülerleşmenin tanımı ele alınmakta daha sonra sekülerleşme alanında ortaya atılan klasik sekülerleşme teorilerine, çağdaş sekülerleşme teorilerine ve eklektik paradigmaya verilmektedir. Çalışma nitel araştırma yönteminin dökümantasyon tekniği ile alınmakta ve sekülerleşme alanında ortaya atılan teorileri tartışmaktadır.

2. SEKÜLERLEŞME NEDİR?

Sosyolojinin kuruluşunda önemli katkıları bulunan Marx, Weber ve Durkheim gibi ilk sosyologlar bilimsel gelişmelerin ve sanayileşmenin sekülerleşmeye neden olacağını belirtmektedirler. Günümüzdeki birçok sosyal bilimci de öncü sosyologların izinden giderek sanayileşmenin ve bilimsel gelişmelerin dinin önemini azaltacağı üzerinde durmaktadır. O halde sekülerleşme teorisi Bodur'un 2008: 34'de belirttiği gibi bilimsel gelişmenin, rasyonelleşmenin, kurumsal farklılaşmanın, teknolojik ilerlemenin, sanayileşmenin vb. modern gelişmelerin hep birlikte dinin sosyal hayattaki etkisini azaltacağına ve hatta giderek ortadan kaldıracağına inanan ve sosyal bilimler alanında sık kullanılan bir bakış açısı olmaktadır.

Sekülerleşmenin, tarihi seyrine bir göz attığımızda ise, her dönemde farklı bir boyutta ve tanımda kullanılan sekülerleşme kavramı ile karşılaşmaktadır. Sekülerleşme kavramına etimolojik olarak baktığımızda bu kavramın Orta çağ Latincesindeki saeculum'a dayanmakta olduğu görülür. Günümüz dünyasına kadar üç farklı anlamda kullanılan sekülerleşme, ilk defa "yüzyıl, çağ, dünya" anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. İkinci kullanım anlamı ise, kilise içerisinde manastır yaşamını geri plana itip, dünya nimetlerine ve hayatına yönelen din adamları için kullanılan seculer kelimesidir. Kilise içinde, içine kapanarak dünya hayatı ve nimetleri ile ilişkisini kesen, inzivaya çekilmiş, dış dünya ile olan bütün ilişkisini kesmiş diğer radikal din adamlarından farklı olarak bunlar, dünya ile ilişkisini sürdürmektedirler (Casanova, 1994'ten aktaran Ertit, 2014: 32). Bu kavramın, üçüncü ve son kullanım şekli ise, dinin tarihsel bir süreç içerisinde toplumsal fonksiyonlarının, gücünün ve itibarının azalmasını ifade etmek için olan kullanımlarıdır (Ertit, 2014: 32).

Sosyologlar ise bu kavramı, dini otoritenin toplumsal yer, zaman, hizmetler, kaynaklar ve personel üzerindeki kontrolünü kaybettiği, ampirik usuller ile dünyevi amaç ve gayelerin öbür dünyaya veya doğaüstü amaçlara yönelik ritüel ve sembolik aksiyon örneklerinin yerini aldığı farklı süreçleri ifade etmek için kullanılmaktadırlar (Wilson, 1987: 159). En genel tanımla sekülerleşme, dini bilincin, faaliyetlerin ve kurumların toplumsal önemini kaybettiği bir süreç olarak adlandırılabilir. Dinin, toplumsal sistemin işleyişinde sıra dışı hale geldiğini ve doğaüstüne bağlı faktörlerin kontrolünü dağıtmak suretiyle toplumun işleyişi için esas fonksiyonların rasyonelleşmeye başladığını gösterir (Wilson, 1987: 162). Bir başka ifadeyle sekülerleşme, dinin fizik ve toplumsal dünyayı açıklama ve yorumlama görevinin sona ermesi, bu işlevleri insana ve dolayısıyla bilime devretmesidir. Örneğin yaratılış konusunda doğaüstü açıklamalardan uzaklaşılması, varlığın oluşumu ve hayatın bilimsel evrim ilkelerine göre açıklanması bu noktada açık bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır (Akgül, 2013: 196).

Sekülerleşme sürecinin, dini kurum, değer, düşünce ve pratikler üzerinde etkili olduğu konusunda şüphe yoktur. Ancak şunu belirtmek gerekmektedir ki dinin, toplum üzerindeki etkisinin azalmasının ya da artmasının altında birden çok dinamik yer almaktadır. Sanayileşme öncesi Avrupa'da yaşayan insan görünümüne bakıldığında, son derece dindar ve Ortodoks Hıristiyan

olma dereceleri farklı olsa da çoğu, dünyayı Hıristiyan bakış açısıyla ele almakta olduğunu görmek mümkündür. Bu insanların büyük bölümü Lord Prayer’i ve Hail Mary’i bilmekte, haç işareti yapıp, On emri, başlıca dört erdemi, yedi büyük günahı ve merhametin yedi faydasını bilmekteydi. Bu insanlar aşar vergisi ödüyor, bebeklerini vaftiz ediyor, kilisede evleniyor ve dinsizlikten uzak duruyordu. Ayrıca kendileri için dua etmeleri amacıyla rahiplere büyük paralar ödemekteydi. Ancak toplumlar sanayileştikçe, insanlar bilgili gerçek inanlar ve inançtan uzaklaşanlar olarak ikiye ayrılmaya başladı (Bruce, 2008: 413). Bu uzaklaşma yani, dinin itibarının ve popülerliğinin düşüşü karşımıza sekülerleşme kavramını çıkardı. Söz konusu Avrupa sekülerleşmesi olduğunda birbirinden bağımsız olmayan, farklı zamanlarda ortaya çıkmış yasalar olsa da birbirlerini etkileyen yedi dinamiğin var olduğunu söylemek mümkündür. Bu dinamikler Ertit’in (2015: 15)’ kitabında şu şekilde sıralanmaktadır; 15. yy. Rönesans, 16. yy. Protestan Reformu, 16. ve 17. yy. Mutlak Monarşilerin ortaya çıkışı, 17. yy. Aydınlanma Çağı, 18. yy. ve 19. yy. ortasına kadar Endüstriyel Kapitalizm ve 19. yy. Kentleşme. Bu saymış olduğumuz dinamikler Avrupa sekülerleşmesinin oluşmasını sağlamaktadır. Ancak bu dinamikler, tarihsel süreç içerisinde sadece Avrupa ülkelerinde kalmamakta, diğer ülkelere de kısmen sirayet etmektedir.

Sekülerleşme hakkında ortaya atılan teoriler ise üç başlık altında toplanmaktadır. Klasik Sekülerleşme Teorileri (eski paradigma), Çağdaş Paradigma (yeni paradigma) ve Eklektik paradigma. Sekülerleşmenin gündeme geldiği ilk yıllardan beri savunulan ve klasik sekülerleşme tezi ile de bilinen eski paradigmaya göre sekülerleşme gerçekleşecek ve din yok olacaktır. Klasik sekülerleşmenin tam tersi görüşlere sahip Yeni Paradigmaya göre ise artık sekülerleşme tezinin savunuları bırakılmalıdır. Çünkü yaklaşık üç asırdır dinin ortadan kaldıracağı söylenen modernleşme hali hazırda bunu başaramamıştır. Hatta sekülerleşme tezinin aksine modernitenin doruk noktasında din her zamankinden daha güçlü varlık göstermiştir. Eklektik paradigma ise bu iki görüşün ortasında durmaktadır. Bu paradigmaya göre din ve modernite karşılıklı olarak birbirini etkilemiştir ve etkilemeye de devam etmektedir. Din otorite konumunu kaybetmiştir ancak hala kültürel anlamda fonksiyonlarını sürdürmektedir (Köse, 2006: 11). Sekülerleşme hakkında ortaya atılan bu paradigmlar ve bu paradigmların savunucularına ait fikirler alt başlıklarda ele alınmaktadır.

3. SEKÜLERLEŞME TEORİLERİ

3.1.Klasik Sekülerleşme Teorileri (Eski Paradigma)

20. yüzyılın son yıllarına kadar geçerli olan klasik sekülerleşme kuramına göre modernleşme, dinin önemini ve etkisi azaltacak ve din hem toplumsal hem de bireysel anlamda gerileyecek, zaman içerisinde ortadan kalkacaktır (Köse, 2006: 12). Modern toplumda kilisenin hâkimiyetini kaybetmesi ya da cemaatler aracılığıyla bu otoritenin kullanılması sekülerleşmenin kanıtı olarak görenler bu kuramı savunmaktadır. Bu kuramın savunucuları arasında Bryan Wilson, Steve Bruce, John Coleman, Karel Dobbelaere, Alan Aldridge, Philip Gorski, Robert Wuthnow, Bryan Turner, Peter Beyer gibi isimler bulunmaktadır. Öncü sosyologların izinden giden bu düşünürler kurumsal anlamda modernleşme varlığını devam ettirdiği sürece dinin gerileyeceğini düşünmektedir. Bu kuramı savunan en güçlü düşünür Berger, daha sonra savunmaktan vazgeçmiş, sekülerleşmeyi çağdaş yaklaşımla ele almıştır (Akyüz ve Gürsoy, 2008: 85).

İlk sosyologlardan Auguste Comte, üç hal kanunu teorisi ile sekülere olan geçişi şu şekilde açıklamıştır; Comte toplumların önce teolojik evreyi yaşayacaklarını, daha sonra metafizik evreye geçeceklerini ve son olarak pozitivist evreye geçeceklerini öngörmektedir. Pozitif evrede ise ifadeler, tam anlamıyla bilimsel olmaları için din ve metafizikten bağımsızlaşırlar. Bilim, gözlem yoluyla tabiatın ve sosyal dünyaların işleyişini yöneten ilkeleri keşfetmeyi amaçlar. Comte göre, din bilimsel ilerlemeyi tehdit etmekte ve sosyal yapıyı zayıflatmaktadır. Bir diğer klasik sosyolog Karl Marx'a göre de din toplumların afyonudur. Din, gelecekte var olacak bir hayatla ilgili boş teselliler vererek bu dünyadaki etkili politik eylemlerden dikkatlerin başka yöne çevrilmesini sağlamaktadır. Yine aynı şekilde Weber'in teorisinde de sekülerleşmeyi görmek mümkündür. Ona göre de protestan ahlakının kalvinistik öğretisi bir süre sonra kapitalist bireyi yaratmakta ve bu birey de zaman içerisinde dinden uzaklaşarak dünyevileşmektedir. İlk sosyologlar dinin etkisinin ortadan kalkacağını ve sekülerleşmenin yaşanacağı düşüncesindedir. Onları takip eden düşünürler ise sekülerleşme süreçlerini farklı bakış açıları ile ele almıştır. Kısaca bu düşünürlerin sekülerleşmeye ait görüşleri bu başlık altında ele alınmaktadır.

Eski paradigmanın savunularından Bryan Wilson, sekülerleşmeyi, dini bilincin, faaliyetlerin ve kurumların toplumsal önemini kaybettiği

bir süreç olarak tanımlamaktadır. Ona göre din, toplumsal sistemin işleyişinde marjinal hale gelmiştir. O, doğaüstüne bağlı faktörlerin kontrolünü dağıtmak suretiyle toplumun işleyişi için esas fonksiyonların rasyonelleşmeye başladığını düşünmektedir (Wilson, 2015: 10-14). Wilson'a göre sekülerleşmenin göstergeleri şu şekilde sıralanmaktadır;

- Ampirik ve gerçekçi tutumlar geliştikçe dini bilincin azaldığı görülmektedir. Doğaüstü ile ilgili tasvirler gittikçe soyut hale gelmeye başlamıştır. Tutumlar, davranış ve eylem için rehber olan Tanrının iradesi daha az anılır ve duaya veya bedduaaya nadiren müracaat edilir olmuştur,
- Dini semboller kişilere vermiş olduğu anlamlarını, canlılıklarını ve cazibelerini kaybetmiş, haçlar ve tespihler geniş oranda dekoratif araçlar haline gelmiştir. Örneğin büyü, popüler biçimde astroloji, insanın zevkini okşayan bir eğlence haline gelmiş ve dini anlamda önemini kaybetmiştir,
- Dini aksiyonun kapsam ve derece olarak etkisi azalmıştır. Dini ibadetler toplumun üyeleri için zorunlu olmaktan çıkmış ve bütünüyle gönüllü hale gelmiştir (Wilson, 2015: 11-14).

Wilson, sekülerleşmenin göstergeleri olarak bunları ele alırken, buna neden olan etmenleri ise şu şekilde açıklamaktadır;

- Bilimin özellikle üretken faaliyetlere uygulanması ve yeni tekniklerin evrimi insanın Tanrıya bağlılık duygusunu azaltmıştır,
- Teknolojik toplumun üretken taleplerini ve dağıtıcı ödülleri yerine getirmek için artan yoğunluk, toplumsal ve coğrafi hareketlilik bireyciliği geliştirmiş ve insanları durağan cemaatçi bağlardan ve dini tercihlerin kökleştiği geçmiş nesillerin oturmuş düzeninden ayırmıştır. Dinin geleneksel olarak desteklemeye çalıştığı kişisel ve etkili mizaçlar etkisizleşmiştir,
- Sonunda kişisel ve mahrem ilişkiler gayri şahsi tekniklerin hücumuna uğramıştır. Örneğin doğum kontrolü meselesinde olduğu gibi. Böylece önceleri kutsal alanda daha çok yer aldığı düşünülen konular rasyonel ve hesaplı planlama konuları haline gelmiştir (Wilson, 2015, 19-20).

Wilson'dan sonra Klasik Paradigmayı savunan bir diğer savunucu Steve Bruce ise teorisini şöyle açıklamaktadır; baskın dünya görüşü gittikçe artan seküler bir kamusal kültüre yol açmıştır. 19. yüzyıla gelindiğinde din ve dine ait olanlar günlük hayattan o denli uzaklaşmıştır ki dindar

olarak atfedilecek kişi sayısı elle sayılacak ölçüde azalmıştır. Sanayileşmiş dünyada dini destekleyen tüm göstergelerde gerileme yaşanmıştır (Bruce, 2015, 25-26). Bruce'a göre bu gerilemeye neden olan sebepler ise şu şekildedir; Tektanrıcılık, Bilim ve Teknoloji, Protestan Etiği, Yapısal ve Toplumsal Farklılaşma, Bireyselleşme, Parçalanma ve mezheplerin oluşması, Toplumsal ve Kültürel Çeşitlilik, Ekonomik Gelişme, Seküler devlet ve Liberal Demokrasi, Teknolojik Bilinçlilik ve Kültürel Geçiş.

Bir diğer savunucu Colamen sekülerleşmeyi şu sorular etrafında açıklar;

1. Modern Dünya ne ölçüde sekülerdir?
2. Bir sekülerleşme türü varsa bu neleri içerir?
3. Sekülerleşme din için bir lütuf mu yoksa bir lanet midir?
4. Seküler lütufları ararken, sekülerde daha fazla kutsala ulaşmanın yaraları nelerdir?

Modern Dünya ne ölçüde sekülerdir soruna sosyal bilimlerde sekülerleşme tezinin güçlü bir şekilde ve geri döndürülemez biçimde sürdüğünü söyler. Modernitedeki geniş kültürel ve yapısal faktörlerin yani; şehirleşme, sanayileşme, sistemli teorik-rasyonellik, ileri düzeyde kültürel çoğulculuk gibi kültürel unsurlar devamlı ve tersine döndürülemez bir dini erozyon sürecine girmekte ve kutsal olanın miktarını azaltmaktadır (Coleman, 2015: 45).

Bir sekülerleşme türü varsa bu neleri içerir sorusuna; dünya görüşlerinde artan bir çoğulculuk ve kutsal şemsiye, Kiliselerin toplumdaki resmi din modelleri ve hatta bireysel dini dürtü üzerindeki tekelsel etkisinin kaybı, dini meselelerde bireysel özerkliğin artması, dinin özelleşmesi, dini olmayan alanların büyük oranda kurumsal özerkleştirmesi şeklinde cevap verir (Coleman, 2015: 51-52).

Sekülerleşme din için bir lütuf mu yoksa bir lanet midir soruna sosyolojik araştırma kanıtlarının büyük bir kısmı çok büyük miktardaki sekülerliğin örgütlü kiliseler için probleme sebep olacağı görüşünü ortaya koymaktadır. Kilise ile olan çok fazla gerilim sekt ve benzeri davranışların ortaya çıkmasına neden olurken çok az gerilim üyeler için farklı kilise üyeliğinin gerçekte genel toplumsal ve kültürel aidiyete ne katacağı gibi soruları gündeme getirmektedir. Üyeler arasında gevşek bağlılıkların oluşmasına neden olabilmektedir. Bu noktadan hareketle sekülerlik kiliseler için

karma bir lütfu temsil etmektedir (Coleman, 2015: 52-53).

Klasik sekülerleşme tezinin en meşhur savunucusu niteliğinde olan Peter Berger ise dinin, eşitsizliği, zulmü ve yabancılaşmış sosyal ilişkileri meşrulaştırabileceği düşüncesini ayrıntılı biçimde ele almış ve savunmuştur. Berger de tıpkı ilk dönem düşünürlerden Weber gibi, dünyanın rasyonelleşeceğini ve büyüden kurtulacağını söylemektedir. Berger sekülerleşmeyi, “*toplum ve kültürün dini kurum ve sembollerin hâkimiyetinden kurtulması süreci*” olarak tanımlar. Sekülerleşmenin üç boyutu olduğunu belirtir. Birincisi sosyal yapısal boyuttur. Batı Hıristiyan kiliseleri seküler organ vasıtasıyla eski fonksiyonlarını kaybetmiştir. Diğer boyut kültürelidir. Batı’da sanatın, edebiyatın, müziğin ve felsefenin dini içeriği önemli ölçüde gerilemiştir. Son olarak toplum ve kültürün sekülerleşmesi, kişisel bilincin sekülerleşmesine neden olmaktadır. Artık çok az sayıda insan, dini bir düşünce yapısına sahiptir. İnançlı insanlar bilinçli bir azınlıktır (Aldridge, 2015: 104-105).

Özetle klasik (eski) paradigma, modernleşme, rasyonelleşme, akılcılaşma, teknolojik gelişmeler gibi etmenlerin dinin önemini azaltacağını ve zamanla dinin önemini kaybederek ortadan kalkacağını öngörmektedir.

3.2. Yeni Paradigma (Çağdaş Yaklaşımlar)

İlk ortaya atıldığı andan itibaren sosyal bilimciler tarafından hemen hemen hiç eleştirilmeden kabul gören sekülerleşme teorisi 20. yüzyılın sonlarına doğru kimi sosyologlar tarafından eleştirilmeye başlamıştır. Onlara göre kutsal olan geri dönüyordu hatta kimisine göre kutsal olan zaten hiç gitmemişti. Peter Berger, Rodney Stark, Daniel Bell ve Jeffrey Hadden (ö. 2003) gibi daha çok Amerika kökenli sosyologlar tarafından savunulan çağdaş paradigmaya göre modern olan ile dinin uyuşmadığı iddiasının doğruluk payı yoktu. Onlara göre, kişilerin kiliseye devam etmemesi, sekülerleşmenin bir ölçütü ya da göstergesi olamazdı. Çünkü insanlar, ibadete yerlerine, mabetlere gitmeseler ve dine kurumsal düzeyde ait olmasalar bile bir ruhun varlığına, tabiatüstü alana yani Tanrı’ya olan inançlarını sürdürmekteydi (Köse, 2006: 12). Yeni paradigma sekülerleşme olgusunu kabul etmemekle birlikte, eski paradigmanın ortaya attığı iddiaların geçerli olmadığını söylemektedir. Onlara göre modern toplumda bireysel dindarlığa büyük oranda ilgi mevcuttur ve bu durumun en büyük delili dini cemaatlerin varlığıdır (Akyüz ve Gürsoy, 2008: 85). Yeni paradigmanın

savunucularından Hadden sekülerleşme teorisinin başarısızlığını dört gerekçe ile ele alır. İlk olarak ona göre sekülerleşme teorisi dikkatlice incelendiğinde ortada bir teori olmadığı görülecektir. Çünkü teorisinin modern dünyada inancın ve dini kurumların üzerinde yönlendirici bir rolü söz konusudur. İkinci olarak, sekülerleşmenin göstergesi niteliğinde bir veri birikimi söz konusu değildir. Üçüncü olarak 1960 ve 1970 yıllarında Avrupa ve Amerika’da yeni dini hareketler üzerine yapılan araştırmalar göstermektedir ki sekülerleşme diye bir şey yoktur. Son olarak ise dünyada dinin politik alanda etkili olduğunu gösteren olaylar mevcuttur (Hadden, 2002: 154).

Bu paradigmanın en büyük savunucularından birisi Peter Berger’dir. Her ne kadar Berger eski paradigmanın savunucusu olsa da daha sonraları yapmış olduğu araştırmalar ile kendi paradigmasını (eski paradigmayı) yanlışlamıştır. Bu durum Steve Bruce tarafından gereksiz bir fikir değişikliği olarak görülmüş ve Berger eleştirilmiştir.

Peter Berger’e göre, dünya bugün, bazı istisnalar hariç, olabildiğine dini bir dönemden geçmektedir. Bu da 1950-1960’larda tarihçiler ve sosyal bilimciler tarafından yazılan ve sekülerleşme teorisi şeklinde isimlendirilen literatürün yanıldığını göstermektedir (Berger, 2002: 13). Küresel olarak bakıldığında özellikle iki güçlü dini patlama görülür; biri yeniden canlanan İslam diğeri dinamik Evancelik Protestanlık. Aşırı İslamcı hareketler Atlantikten Çin denizine kadar İslam dünyasının her tarafında ve Batıdaki Müslüman diasporasında yükseliştir (Berger, 2015: 224).

Berger, teorisini günümüz dünyasından örnekler ile daha da pekiştirir. Ona göre, günümüzde sekülerizme karşı meydan okumanın siyasi olarak meşhur bir hak olduğu bir ülke Türkiye’dir. Yine onun düşüncesine göre, Türk Cumhuriyeti 1923’te İslam karşıtı ve muhtemelen din karşıtı olan Atatürk tarafından kuruldu. Atatürk Türkiye’yi medenileştirmenin yolunun Batı’nın seküler kültürünü almak ile gerçekleşeceği düşüncesine sahipti. Bu sekülerist ideoloji Türk toplumunun geniş kesimlerinde özellikle Kemalist siyasi ve askeri seçkinler arasında sağlam bir şekilde yerleşmiştir. Anadolu’nun diğer kesimlerinde ise bu ideolojiye yüzeysel bağlılıklar söz konusudur. Ancak derin Müslüman kimliğini kaybetmeye karşı direnen kesim de mevcuttu. Bu direnç son yıllarda siyasi olarak aktif hal geldi. Şu anda da İslamcı bir parti iktidardır. Popüler bir dini meydan okuma ile karşılaşan seküler seçkinlerle ilgili diğer iki örnek ise Hindistan ve İsrail’dir.

Hindistan 1947’de açıkça seküler bir cumhuriyet olarak kurulmuştur. Dine karşı bir düşmanlık yoktur. Hindistan bütün dini cemaatlerin kendilerini evlerinde hissettiği bir devlet olarak bilinir. Bugün Hindistan hâlâ anayasasında bütün dini cemaatlere karşı bir tarafsızlık anlamında seküler bir cumhuriyet olarak tanımlanır. Fakat gerçekte Hindistan dünyanın en dindar ülkelerinden biridir. Nüfusun %80’i Hindu’dur. İsrail seküler ve dini dinamiğiyle Hindistan’a olağanüstü benzer. Kendini Yahudi bir devlet olarak tanımlamıştır. İsrail’in yönetim şekli başlangıçta demokrasi olmuştu ve Yahudi olmayan Müslüman ve Hıristiyan azınlıklar eşit vatandaşlar olarak düşünülmüştü. Daha sonra 1967’de Filistin topraklarını ele geçirme politikaları gerilimler ortaya çıkarmıştır. İsrail Arap vatandaşlardan rahatsız olmaya başlamıştır. Çok sayıda dindar Yahudi de devletin dini yönden tarafsız, seküler karakterinden rahatsız olmuştur (Berger, 2015: 229-232).

Yeni paradigmanın bir diğer savunucusu ise Grace Davie’dir. Grace Davie’nin teorisi, sadece modern dünyada yeniden kutsallaşma için önemli kanıtların var olduğunu değil, aynı zamanda bu kanıtların hemen göze çarpmadığını karmaşık olduğunu ve sürekli değiştiğini de kabul eden görüşleri içermektedir. Din insan toplumunun her yönünü ekonomik, toplumsal, siyasi ve kültürel yönden etkilemeye devam etmektedir.

Grace Davie’de tıpkı Berger gibi günümüz dünyasından örnekler ile sekülerleşmenin gerilediğini anlatmaya çalışmaktadır. Bu örnekler şu şekildedir;

- İslam dinin birçok insanın dikkatini çektiği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Bunun yanı sıra Hristiyanlıktaki gelişme de İslam’ın gelişmesini gölgede bırakacak düzeydedir,

- Budizm’de aynı şekilde Hristiyanlık kadar hızlı gelişmektedir. 1960’lar ve 2000’ler arasında çok hızlı bir şekilde sanayileşmiş millet aynı süreçte giderek dindarlaştırmıştır. Modernleşme ile sekülerleşme arasında var olduğu düşünülen bağın sürdürülebilmesi giderek zorlaşmaktadır,

- Dinin etkileri sistematik olarak Çin’de de sürmektedir. Çin Halkının %31’i hayatlarında dinin önemli olduğunu belirtmiştir. Bu nüfusun üçte biridir ve dikkate değerdir. Çin nüfusunun üçte biri çok büyük Avrupa’nın tüm nüfusuna aşağı yukarı denk sayıda insan demektir,

- Hindistan’da benzer durumlar mevcuttur ve festivallerde bile hala dinin önemli yer tuttuğu görülmektedir,

- Ortadoğu'da da yerel ve uzun süreli bir çatışma giderek din üzerinden ifade edilmektedir,
- Ortodoks Yahudiliğin etkisi hiç kuşkusuz İsrail'de de hissedilmiştir,
- Latin Amerika'da Pentekostalizm'inde kadınların önemine de değinmekte fayda vardır. Pentekostalizm modern dünyada en hızlı gelişen Hıristiyan akımdır. Bu dine yönelenlerde önemli davranış değişiklikleri görülmüştür. Artık alkol, sigara, fuhuş gibi şeylere izin verilmemektedir. Erkekler bu dine hem kilisede hem de evde sorumluluklar üstlenmeye başlamıştır (Davie, 2015: 259-264).

Grace Davie ayrıca *inanmadan ait olma* kavramı üzerinde ve Avrupa'nın istisnalığı üzerinde durmuştur. Sekülerleşme tezi Avrupalı bir çerçeve içerisinde geliştirilmiş ve Avrupa'nın dini gelişimindeki belli safhalar için, argümanla veriler arasında ikna edici bir uygunluk bulmuştur. Avrupa'nın ekonomik ve siyasi yaşamı gelişirken dinin kamusal önemi azalmış, dini beklentiler giderek özel alana indirilmiştir. O kadar ki, Avrupa'nın dini yaşamı, küresel dindarlığın bir prototipi sayılıyordu; Avrupa'nın bugün yaptığını yarın başka herkes de yapacaktı. Sekülerleşme, modernleşmenin zorunlu bir parçasıydı ve dünya modernleşirken kendiliğinden sekülerleşecekti şeklinde görüşlerini dile getirmiştir (Davie, 2015: 289).

Yeni yaklaşım içerisinde tartışılması gereken başka bir nokta ise *Rasyonel Tercih* kuramıdır. 1980'lerin ortalarından itibaren dine ve dini olgulara klasik sekülerleşme tezi yerine ekonomik bir bakış açısıyla yaklaşma eğilimi güçlenmeye başlamıştır. Bu bağlamda da rasyonel tercih kuramı ön plana çıkmıştır. Bu yeni yaklaşım tarzı insanın homo economicus bir varlık olmasından güç almaktadır. Dini davranışı açıklamak üzere geliştirilen bu model, dini pazarların kurulmasını ve dini grupların ticari firma gibi çalışarak müşteri ve kaynak temini için birbirleriyle kıyasıya mücadele etmelerini göz önüne almak suretiyle bir din piyasasının varlığından söz etmenin pekâlâ mümkün olduğu varsayımına dayanır. Zira artık günümüzde de din artık reklamı yapılır ve pazarlanır, üretilir ve tüketilir, talep ve arz edilebilir bir görünüm sergilemektedir (Kirman, 2015: 346-347).

Sonuç olarak şunu söylemek mümkündür ki, yeni paradigma dinin etkinliğinin ortadan kalkmadığını hatta yeniden bir kutsallaşma yaşanmaya başladığını, sekülerizmin sorgulanmaya başlandığını ve sekülerizmin yanlışlandığını iddia etmektedir.

3.3. Eklektik Paradigma

Eklektik paradigmasının ortaya çıkış sebebi yeni paradigmanın eski paradigma söylemini iyi anlamadığına yönelik iddiaların varlığıdır (Akyüz ve Gürsoy, 2008: 85). Eklektik paradigma birbiri ile temel anlamda ayrışan eski paradigma ve yeni paradigmaya üçüncü bir sunmaktadır. Bu paradigmanın savunucuları arasında Mark Chaves, David Yamane, Conrad Ostwalt, ve Jose Casanova gibi sosyologlar bulunmaktadır (Köse, 2006: 13). Eklektik paradigmanın temel argümanlarını şu şekilde saymamız mümkündür;

- Eski paradigmayı savunanlar tarafından ortaya atılan dinin gerileyeceği fikri, yeni paradigmayı savunanlar tarafından dinin yok olacağı şeklinde algılanmıştır,
- Çağda paradigma savunucuları modern toplumda dinin varlığını abartmıştır,
- Yeni paradigma sadece Amerika'daki dini gelişmeler ile ilgilenmiş, Avrupa'daki dini gelişmeleri ve araştırmaları gündemine almamıştır,
- Yeni paradigma sekülerleşmeyi sadece bireysel dindarlık seviyesinde ele almış, kurumsal sekülerleşmeyi dikkate almamıştır.
- Sekülerleşmenin özü farklılaşmadır ve ekonomi, bilim gibi seküler alanlar, artık dinin ve dini değerlerin hâkimiyeti altında değildir,
- Sekülerleşme dinin değil, dini otoritenin gerilemesidir. Yani gerileyen din değil dinin otoritesidir (Akyüz ve Gürsoy, 2008: 86).

Eklektik paradigmayı kabul edenlere göre dinden kasıt sadece geleneksel dini inançlar ve kurumlar değildir. Sosyologlar artık dini daha geniş anlamda ele almakta dinden daha çok kutsal algısı üzerinde durmamız gerektiğini savunmaktadır. Aslında burada temel olarak sorgulanması gereken şeyin sekülerleşme ile dinin birbirine düşman olup olmadığıdır. Bugünkü gözlemler din ile sekülerleşmenin bir arada bulunabileceğini göstermektedir. Bu nedenle kutsal ile seküler arasında oluşturulan kutuplaştırma din ve kültür arasındaki ilişki bağlamında yeniden ele alınmalıdır. Çünkü sekülerleşmenin yaşanmasıyla birlikte dini var olan anlamını kaybetmez. Aksine yeni anlayışlar ortaya çıkmaya başlar ve din sadece görüntüsel şekil değişikliğine uğrar. Dolayısıyla sekülerleşme dinin çökerticisi değil, sadece dinî değişimin habercisidir (Stark and Bainbridge

1985: 429-430'den akt Köse, 2006: 13-14).

Temel anlamda eklektik paradigma modernite ile dinin karşılıklı olarak birbirlerini etkilediğini savunmaktadır. Eklektik paradigmanın savunucularından Conrad Ostwalt bu etkileşimi manastıra kurulan bilgisayar örneği ile açıklar. Manastırlar varlıklarını sürdürmektedir ancak yazıhanelerine birer bilgisayarda yerleştirmiştir. Din popüler kültürdeki varlığını kaybetmemiştir ancak modernitenin sunduklarından ve sekülerleşmeden nasibini almıştır. Buna karşın sekülerleşme olgusu da dine karşı yürüttüğü sert politikayı dönüştürmüştür. Bu görüşü savunanlardan Conrad Ostwalt 2003 yılında yayınladığı kitabına *Secular Steeples* (Seküler Çan Kuleleri) başlığını koyarak bu savunusunu sloganlaştırmıştır. Özetle, Çan Kuleleri var olmaya devam etmiştir, ama artık farklı bir forma sahiptir (Köse, 2006: 13).

Bir diğer savunucu Jose Casanova genelde yanlış bir şekilde tek bir teori olarak kabul edilen sekülerleşme kuramının, aslında pürüzlü ve bütünleşmemiş üç farklı önermeden oluştuğu iddia eder (Davie, 2015: 291). Bunlar;

- Seküler alanların dini kurum ve normlardan farklılaşması olarak sekülerleşme biçimi,
- Dini inanç ve pratiklerde düşüş olarak sekülerleşme,
- Dinin mahrem hale gelmiş bir katmana doğru marjinalleştirilmesi olarak sekülerleşme (Davie, 2015, 291).

Eğer bu öncül doğruysa bu tahlili ayırımdan; sonuç vermeyen sekülerleşme tartışmasının, yalnızca din sosyologlarının bu üç ifadeden her birini bağımsız olarak diğeriyle geçerliliğini sorgulamaya ve sınamaya tabi tutmaya başladıklarında sona erebileceği sonucu çıkartılmalıdır (Davie, 2015: 291).

Bu paradigmanın savunucuları arasında bulunan Swatos'da Casanova'ya benzer şekilde sekülerleşmenin üç aşamada gerçekleştiğini öne sürer; makro toplumsal sekülerleşme, mezo alt sistemlerin sekülerleşmesi ve mikro bireysel sekülerleşme. Benzer öneriyi Dobbelaere de getirmektedir. İlk olarak makro düzeyde laiklik ya da toplumsal sekülerleşme ikinci olarak mezo düzeyde kurumsal sekülerleşme üçüncü olarak mikro düzeyde bireysel sekülerleşmeyi ele almak gerekliliği üzerinde durur (Akyüz ve Gürsoy, 2008: 86).

Toplumsal sekülerleşme: Dobbelaere tarafından insanlar arasındaki ilişkiler ağının dinin nüfus alanından çıkması şeklinde tanımlanmıştır. Dinin modern

dönemden önceki toplumsal işlevi, modern dönemde dinin nüfuz alanından kurtulan ekonomi, siyaset, hukuk gibi toplumsal kurumlar tarafından paylaşılmıştır (Akyüz ve Gürsoy, 2008: 86). Dobbelaere daha sonra toplumsal ve örgütsel sekülerleşmeyi örnekler üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Fransa ve Belçika’da yaşanan sekülerleşme hareketlerinden bahsetmiştir. Dobbelaere’ye göre toplumsal ve örgütsel sekülerleşme, her zaman aleni eylemlerin sonucunda gerçekleşmemektedir. Toplumlara sekülerleştiren eylemler gizlice de gerçekleşebilmektedir. Saatin hayatımıza girmesi bunun iyi bir örneklerinden biridir. Bilimin ve sanayinin gelişmesiyle birlikte ticaret hacminin büyümesi, 12. yüzyıldan sonra, artık manastırların çan çalması üzerine kurulu zamanlama düzenine göre ayarlanamazdı. İnsanların daha kesin zaman ölçeğine ihtiyacı vardı. Sonunda bu herkes tarafından görülebilir diye, şehrin en yüksek kulesine saatler yerleştirilmiştir. Bundan dolayı kilise hukukuna bağlı zaman önemi yitirmişti (Dobbelaere, 2015: 63).

Bireysel sekülerleşme; kişilerin kilise gibi mabetlere bağlılık düzeylerinin azalmasıyla cemaatlere üye olmasını tavır ve davranışlarında cemaat normlarına uymalarını ifade etmektedir (Akyüz ve Gürsoy, 2008: 87). 1960’lı yıllarda bireysel sekülerleşme üzerine yapılan çalışmalar Martin, Berger, Luckmann, Wilson’un çalışmaları etrafından toplanmıştır. Bireysel sekülerleşme; dini otoritelerin her bir bireyin sahip olduğu inançlar, ibadetler ve ahlak ilkeleri üzerindeki hâkimiyetinin kaybolması anlamına gelmektedir. Bireysel sekülerleşme aslında dinin çöküşü ya da bireysel takva ve ibadetlerin düşüşü anlamına gelmeyecektir. Zira tanımın merkezinde kurumsal dinlerin otoritelerinin bireysel dindarlığı denetim altına tutma güçlerinin kaybolmasına atıfta bulunmaktadır. Sonuç itibarıyla bireysel dini hassasiyetin devam etmesi, sekülerleşme kuramının yanılması değil onaylanması anlamına gelmektedir (Dobbelaere, 2015: 65-66).

SONUÇ

19. yüzyılda dinin toplumsal ve bireysel anlamda önemini kaybedeceği iddiaları ile gündeme gelen sekülerleşme kuramı 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde dinin hala varlık sürdürmesi sebebiyle yeniden ele alınmış ve dinin toplumların ve bireylerin hayatlarında etkisinin devam ettiği tartışılmıştır. Sekülerleşme konusunda ortaya atılan ilk teoriler, klasik sekülerleşme başlığı altında toplanmaktadır ve modernleşmenin, sanayileşmenin ve bilimsel ilerlemenin ışığında dinin ve kutsal olan her

şeyin zaman içerisinde yok olacağını iddia edilmiştir. Ancak 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde dinin hala varlık gösteriyor olması sebebiyle teorisyenler sekülerleşme kavramına yeni bir bakış ile bakılması gerektiği söylemiş ve çağdaş paradigma ortaya çıkmıştır. Çağdaş sekülerleşme teorilerine göre din ortadan kalkmamış, hatta kutsal olan eskisinden daha güçlü bir şekilde yeniden ortaya çıkmıştır. Nitekim bu duruma aracılık eden yeni dini hareketlerin varlığın söz konusu olmuştur. Son dönemde ele alınan eklektik paradigma ise hem eski paradigmanın hem de yeni paradigmanın ortasında durmakta ve üçüncü bir yol önermektedir. Bu paradigmaya göre din ve modernite karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Yine bu paradigmaya göre klasik paradigmanın iddiaları çağdaş paradigma sahipleri tarafından yanlış anlaşılmıştır.

Günümüz dünyasının ne derece seküler ya de-seküler olduğu ise her zaman tartışma konusu olacak gibidir. Çünkü insanlık tarihinin başladığı andan itibaren dinsiz bir toplumun olmadığı, en ilkel toplumlarda bile dinin var olduğu görülmektedir. Ancak dinsel olanın, kurumsal ve bireysel anlamda nasıl ve ne derece etkili olduğu toplumdan topluma ve zaman zamana değişiklik göstermektedir. Yapılan araştırmalar dinin ortadan kalkmayacağını ancak toplumsal, kültürel, bilimsel, teknolojik anlamda yaşanan değişimlerden nasibini alacağını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akgül, M. (2013). “Modernlik, Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din”, Akyüz, Niyazi ve Çapçioğlu İhsan (Ed.), *Din Sosyolojisi El Kitabı*, ss. 181-210, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Akyüz, N. ve Gürsoy, Ş. (2008). “Modernleşme Sekülerleşme İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 22-23 Ekim 2008, 79-89, Ankara.
- Aldridge, A. (2015). “Sekülerleşmenin Yükselişi: Dinin Toplumsal Önemini Kaybetmesi”, Çev: İ. Çapçioğlu ve S. Yılmaz, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, ss.75-118, Otto Yayınları, Ankara.
- Berger, P. (2002). “Sekülerizmin Gerilemesi”, Ali Köse (Ed.), *Sekülerizm Sorgulanıyor*, ss. 11-32, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- Berger, P. (2015). “Sekülerleşme Yanlışlandı”, Çev: M. Ali Kirman, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, Otto Yayınları, Ankara, ss. 223-234.
- Bodur, H. E. (2008). “Sekülerleşme Teorileri Çerçevesinde Din ve Sosyal Değişme”, *Dinler Tarihi Araştırmaları – VI. Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyum Bildiri Kitabı*, 20-21 Kasım 1998, 34-46, Ankara.
- Bruce, Steve (2008). *Secularization; The Blackwell Companion to the Study of Religion*, USA & UK: Blackwell Publishing.
- Bruce, S. (2015). “Sekülerleşme: Sistematik Bir Betimleme”, Çev: İhsan Çapçioğlu, M.
- Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, ss. 24-45, Otto Yayınları, Ankara.
- Davie, G. (2015). “Avrupa Kuralı Doğrulayna İstisna Mı?”, Çev: İhsan Toker, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, ss. 277-298, Otto Yayınları, Ankara.
- Davie, G. (2015). “Yeniden Kutsallaşma”, Çev: M. Ali Kirman, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş*

- yaklaşımlar*, ss. 253-276, Otto Yayınları, Ankara.
- Dobbelaere, K. (2015). “Sekülerleşmenin Anlamı ve Kapsamı” Çev: Mehmet Süheyl Ünal, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, ss.57-74, Otto Yayınları, Ankara.
- Ertit, V. (2014). *Sekülerleşme: Dinden Uzaklaşmanın Hikâyesi*, Liberte Yayın Grubu, Ankara.
- Ertit, V. (2015). *Endişeli Muhafazakârlar Çağı*, Liberte Yayın Grubu, Ankara.
- Hadden, J. K. (2002). “Sekülerizmden Dönüş”, Ali Köse (Ed.), *Sekülerizm Sorgulanıyor*, s. 150-165, Ufuk Yayınları, İstanbul.
- Kirman, M. A. (2015). “Sekülerleşme ve Dinin Geleceği”, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, ss. 339-354, Otto Yayınları, Ankara.
- Köse, A. (2006). “Sekülerleşme Teorileri Bağlamında Türkiye’de Din ve Modernleşme”, Ali Köse (Ed.), *Laik Ama Kutsal*, ss. 11-19, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- Wilson, B. (1987). *Secularization, The encyclopedia of Religion*, M. Eliade, Vol. 13, New York: Macmillan Publishing Company, London: Collier Macmillan Publisher.
- Wilson, B. (2015). “Sekülerleşme”, Çev: Ali Bayer, M. Ali Kirman ve İhsan Çapçioğlu (Ed.), *Sekülerleşme, Klasik ve Çağdaş yaklaşımlar*, ss. 9-24, Otto Yayınları, Ankara.